

BARTÓK ZSÓFIA ÁGNES

„PRACTICA MORE CONCLUSIONIS”

Egy égi per és funkciói az *Érdy-kódexben*¹

A középkori magyar irodalomból nem ismerünk olyan művet, amely minden kétséget kizáróan a dráma műnemébe lenne sorolható. A fennmaradt szövegek tükrében azonban mégiscsak feltételezzük, hogy léteztek drámák a középkori Magyarországon.² Közvetve róluk tudósítanak ugyanis – többek között – azok a nem drámai műfajú szövegek, amelyek mintha a korabeli dráma hatását viselnék magukon. A szövegemlékeket – mind a nyelvemlékkódexekben, mind pedig a Magyarországon keletkezett, latin nyelvű anyagban – tehát érdemes drámatörténeti szempontból is elemezni. A Kardos Tibor-féle *Régi magyar drámai emlékek I–II.* című gyűjtemény anyaga sajátos módon szolgálja az effajta kutatásokat.³ A sok kritikát kapott mű középkorral foglalkozó része – a szerkesztő szándékával ellentétben – valójában nem is drámákat, hanem drámai jelleggel rendelkező szövegeket tartalmaz. Ebből adódóan viszont kiválóan alkalmas arra, hogy a korabeli dráma le nyomatait viselő szövegek kutatásának kiindulópontjává váljon. Ám ebből a szempontból is csupán válogatásnak, antológiának tekintendő, hiszen nem közli az összes olyan szöveget, amelyet az általa kijelölt szempontok alapján elvárhatnánk tőle. Az alábbi dolgozat egy olyan drámai jegyekkel rendelkező magyar nyelvű részletet mutat be, melynek latin párhuzama megtalálható Temesvári Pelbártnál is, a Kardos-féle gyűjtemény azonban sem a magyar, sem a latin variánst nem említi, így elkerülte a drámakutatás figyelmét.⁴

---

1 A kutatás az OTKA K 109127-es azonosító számú, *A magyar világi költészet kezdetei* című projekt keretében zajlott.

2 TÓTH 2007, 180–194.

3 *Régi Magyar Drámai Emlékek* 1960.

4 A latin és magyar nyelvű szövegek közlését ld. a tanulmány függelékében.

Egy égi per két magyar vonatkozású prédikációban

A vizsgálandó szöveg az *Érdy-kódex* egyik prédikációjának végén olvasható, amelyet a Karthauzi Névtelen az Úr színeváltozásának (Transfiguratio Domini) ünnepére állított össze.⁵ A részlet az ún. égi perek közé tartozik, amely nem idegen műfaj a középkori magyarországi anyagban, Kardos Tibor is hosszan foglalkozik vele.⁶ A jelenet prédikáción belüli helyzete is tipikusnak tekinthető: jellemző a prédikációs hagyományban, és kifejezetten a Karthauzi Névtelen művében is, hogy a beszédet megvilágító erejű példázattal zárják le (ebben a tekintetben a szöveghely közel áll a kódexben található exemplumokhoz is).⁷ Az égi tanácskozást annak kapcsán hívják össze, hogy Jézusnak meg kell váltania az emberi nemet. Az ülés résztvevői a Szentháromság, Mózes, Illés, Péter, Jakab, János és Gábiel arkangyal. A bibliai események ilyen jellegű ábrázolása a hívek áhítatának elmélyülését szolgálta: a részletesen leírt történet segítette a hallgatóságot, hogy érzelmileg belevonódjon a szent szövegekből kiinduló fiktív jelenetbe, s így mintegy az események résztvevőiként elmélkedhetett róluk. A Karthauzi Névtelen külön ki is emeli a jelenet devóciós jellegét:

„Példa: úgy mind emberek között szokott tanácsot tartani valami nagy dolgról, azonképpen itt is gondolhatjuk lett lenni. [...] Annakokáért nagy összes tanácsosoknak, nagy bölcs uraknak és hatalmas fejedelmeknek kell vala gyűlniük ilyen nagy egybe kötelezett dolgoknak megfejtésére és eligazítására.”⁸

A jelenet tanácskozásként való ábrázolása tehát segíti, hogy a hívek el tudják képzelni az egyébként nehezen megfogható eseményt: Krisztus színeváltozása hasonló lehetett az emberi tanácskozásokhoz, amelyeken szintén fontos ügyekről tárgyalnak a bölcs urak és fejedelmek. Ez a gondolat a Karthauzi Névtelen sajátja lehet, hiszen forrásában, Temesvári Pelbárt

---

5 *Érdy-kódex* (OSZK, MNy 9) 461b–462b. Kiadva: VOLF 1876b, 183–184.

6 *Régi Magyar Drámai Emlékek* 1960, 313–348. Ld. még legújabban LAUF 2012, 234–255.

7 Az *Érdy-kódex*ben beszédzáró pozícióban található exemplum a következő helyeken: 023b–024a; 079a; 143b; 154a; 164b; 165a; 257b–258a; 258a–258b; 386b–387a; 612b–613a. Ld. BARTÓK 2015. Az exemplumok és a drámák közötti összefüggésekhez ld. TÓTH 2007.

8 *Érdy-kódex* 461b.

prédikációjában nem szerepel.⁹ Temesvári Pelbárt is ugyanilyen funkciót szánt beszédében az égi pernek, ami a műfajmegnevezésében („*historia devota*”) és jelenetet bevezető magyarázó mondatában is tükröződik:

„Idcirco pro simpliciorum devotione secundum humanae imaginationis modum solet a devotis describi de hoc historia devota. Nec hoc reprehensibile censeatur, quoniam legimus magnos sanctos doctores historiali modo texuisse consilia et altricationes inter Misericordiam et Veritatem, Iustitiam et Pacem.”¹⁰ [„Annakokáért az egyszerűbb lelkek ájtatossága miatt emberi elképzelés szerint írni szoktak erről a kegyesek szent játékokat. Ne tartsuk ezt elítélendőnek, minthogy nagy szent doktorokról is olvassuk: tanácskozásokat, versengéseket szereztek a könyörületesség és az igazság, az igazságosság és a békülékenység között.”]

[ford. Bán Imre]¹¹

Temesvári Pelbárt is az egyszerűbb lelkek ájtatossága kedvéért illeszti a jelenetet beszéde végére, hogy segítsen elképzelni azt „emberi mód szerint” („*imaginari possumus secundum modum humanum*”). Az ilyen jellegű, áhítatot erősítő, prédikációba illesztett jelenetekről állítja Tóth Péter, hogy esetükben komolyan számolhatunk annak lehetőségével, hogy a korabeli magyar drámai játékok, misztériumok hatását viselhetik magukon: a nemzetközi párhuzamok ugyanis azt bizonyítják, hogy a prédikátorok gyakran a – környezetükben bemutatásra kerülő – misztériumdármákból kölcsönöztek jeleneteket beszédeikhez.¹²

Latin paratextusok a magyar nyelvű jelenetben

A bevezető gondolatokat leszámítva a Karthauzi Névtelen híven követi Temesvári Pelbárt szövegét: a tőle megszokott módon hol egyszerűsítve, tömörítve, hol pedig szinte szóról szóra fordítja latin forrását. A prédikáció egészének forráselemzése is alátámasztja Temesvári Pelbárt művének használatát, az *Érdy-kóde*xbeli szöveg ugyanis Temesvári Pelbárt prédikáció-

9 PELBARTUS DE THEMESWAR, 1502, *Sermones Pomerii de sanctis*, II, [*Pars aestivalis*], Augsburg; sermo XLV (PA 045H).

10 *Uo.*

11 BÁN 1976, 117.

12 TÓTH 2007, 192.

gyűjteményének erre az ünnepre írt négy prédikációjából tevődik össze.¹³ A lényegében biztosra vehető latin forrás ismeretében különösen érdekesek számunkra azok a jegyek, amelyek csak a magyar szövegben szerepelnek. Ezek a Karthauzi Névtelen – általában ritkán kitapintható – saját, szándékolt betoldásainak tekintendők. Jelen esetben jelentős beavatkozásokat figyelhetünk meg: a Karthauzi Névtelen címet ad az égi pernek („Practica more conclusionis”), latin nyelvű kifejezéseket ír a per bizonyos megszólalásai elé („Actus”, „Responsio”, „Probatio”, „Attestatio sanctorum”), és beilleszt egy Temesvári Pelbártnál nem szereplő, plusz megszólalást. A latin paratextusokat ráadásul nem kurzívval vagy rövidítve, mintegy magának írja, hanem a magyar szövegtől elütő, feltűnő, nagy betűkkel, tagoló jelleggel jegyzi le őket. A kódexben igen ritkán fordulnak csak elő az itt találhatóéhoz hasonló latin betoldások.¹⁴ Az ilyen feliratok a beszéd tagolását szolgálhatják, és a prédikációszerzés gyakorlatára világíthatnak rá: a prédikáció összeállítójának tudatos szerkesztői reflexióiként értelmezendők ugyanúgy, mint az exemplumok előtt gyakran szereplő, magyar nyelvű „példa” szó esetében.

A Karthauzi Névtelen égi perével korábban csak Bán Imre foglalkozott érdemben, ő is mindössze egy bekezdés erejéig tárgyalta.¹⁵ Nem kerülte el figyelmét a latin forrásszöveg és a magyar változat közötti különbség, a latin paratextusokat azonban – véleményem szerint tévesen – a dramatizálás eszközének tekinti: „a Karthausi tagoltabban dramatizálja a tárgyat (a megváltás elhatározását), a részeket meg is jelöli, mintegy jelenetez.” A kifejezések azonban nem drámai jellegűek (természetesen nem is szerzői

13 Temesvári Pelbárt négy idetartozó prédikációjából a következő részleteket használja fel: 1. PA 042.A; 2. PA 043.B; 3. PA 043.F–G; 4. PA 044.D–F; 5. PA 045.H

14 A magyar szövegbe szervesen beleszótt, a körülötte levő magyar nyelvű résztől elütő, nagyobb betűvel írt, latin nyelvű kiemelést két esetben találtam: 1. ilyen módon szerepel az *Auctoritates* szó a karácsony nagy miséjének evangéliumához írt beszédben (VOLF 1876a, 173.); 2. illetve címszerűsége ellenére ide köthető még Szent Zsófia legendájának tagolása, amelyben ugyanilyen betűtípussal és rubrumozás nélkül szerepelnek a következő alcímek: *Responsio Fidei coram Iudice; Sequitur passio Sancte Spei; Sequitur pugna Sancte Charitatis; Sequitur secundum martirium; Sequitur tertium martirium; Sequitur quartum martirium; Sequitur quintum martirium; Sequitur sextum martirium; Sequitur septima resuscitatio* (VOLF 1876a, 441–446.).

15 BÁN 1976, 116–117. Bán is csak monográfiája készítésekor lehelte rá a szöveghelyre, hiszen a Kardos-féle antológiáról írt recenziójában még nem említi (BÁN 1961, 361–369), később, a jelenet leírásakor azonban úgy fogalmaz, hogy méltán szerepelhetne a régi magyar drámai emlékek között. Ezen túl megemlíthető még Bálint Sándor szövegközlése, aki augsztus 6-a kapcsán említi az *Érdy-kódex*ben szereplő jelenetet. BÁLINT 1977, 158–159.

utasítások), hanem inkább a retorika tárgykörébe sorolhatók.¹⁶ A Karthauzi Névtelen nem drámaibb jellegűvé akarta tenni a Temesvári Pelbárttól merített részletet, s nem is a dráma, hanem a törvénykezés, a jog nyelvhasználatát mozgósította. Emellett azért sem feltételezhetünk dramatizáló szándékot a Karthauzi Névtelen részéről, mert a jelenet második részében kevesebb megszólalással él, mint forrása: lerövidíti azokat az eseményeket, amelyeket a beszéd egy korábbi részében, az evangélium kapcsán már ismertetett, és nem használja ki a lehetőségeket, hogy a bibliai idézeteket tartalmazó megszólalásokat beemelje szövegébe, helyette inkább összefoglal. A per ilyen formában tehát alkalmatlan a drámai előadásra.

Az égi perek oktatási funkciói

A hívek áhítatának felkeltésén túl azonban felmerül egy másik funkció lehetősége is. A kódex előszavában a Karthauzi Névtelen a latinban kevésbé jártas ifjak számára is ajánlja művét.¹⁷ Elképzelhető, hogy esetleg pedagógiai szándékkal kerültek a beszédbe ezek a kifejezések? Az tény, hogy fontosnak tartotta a beillesztésüket, fel sem merül annak lehetősége, hogy mechanikusan, megfontolás nélkül másolta volna őket át forrásából. Az egyik kifejezés („probatio”) kedvéért pedig egy külön megszólalást is beiktatott Jézus és az Atya párbeszédébe: Jézus emberek ellen felhozott panaszára az Atya megnyugtatóul közli, hogy keménységük bizonyítékként fog szolgálni ellenük (a „probatio” szót talán helyeslés, jóváhagyás értelemben használja). A „probatio” funkciót viselő megszólalás tehát csak a magyar szövegben szerepel, ami szintén amellettt szól, hogy a Karthauzi Névtelen fontosnak tartotta a latin paratextusokat.

A későbbi korok gyakorlatában egyáltalán nem ritka, hogy drámai szövegeket oktatási célok szolgálatába állítanak: elég megemlíteni az iskoladrámákat, amelyek pedagógiai háttérük figyelembe vétele nélkül aligha

---

16 Erfurti Jodocus 15. századi, népszerű jogi szótárában szerepel az „actus”, az „attestationes” és a „probatio” kifejezés is. Vö.: IODOCUS ERFORDENSIS, 1483, *Vocabularius utriusque iuris*, [Köln], [Ludwig von Renchen].

17 „A nonnullis conuersis vt et sanctimonialibus diuersorum ordinum tum necessaria tum deuota tractus admonicione”; „pro simplicioribus vtriusque sexus ac iunioribus minus in latinitate tritis, vt ipsa sancta simplicitas fratrum et sororum habeant.” VOLF 1876a, XXIII–XXIV. Ld. a készülő internetes kritikai kiadást is: *Incipit Prologus in sequentem vulgarem hungarice lingue expositionem*, 001a–001b. <http://sermones.elte.hu/erdy/html/001.html> (2016. 01. 21.) Magyar fordítása: MADAS 1985, 9–12.; MADAS 1992, 452–453.

tanulmányozhatók.¹⁸ Pintér Márta Zsuzsanna éppen egy iskolában előadott, 1793-as égi per kapcsán írja, hogy az égi tanácskozás formája nagyon megfelelt a retorikaoktatás számára.¹⁹ Medgyesi S. Norbert a csíksomlyói misztériumjátékokról írt munkájában emeli ki, hogy az égi perek gyakran valószínű jogi formulákat tartalmaztak: egy 1755-ös misztériumjátékot például egy bírósági procedúra mintájára építettek fel.²⁰ Érdeemes megemlítenünk azt is, hogy a drámai formának a kezdetektől voltak a joggyakorlathoz kötődő vonatkozásai. Tóth Péter a középkori drámai szövegek kapcsán említi, hogy a verses vetélkedések középkori formáját többek között a római joggal, a pereskedés során elhangzó érv–ellenérv párharccal, és a skolasztikus egyetemi vitákkal is kapcsolatba szokták hozni, e vetélkedéseknek pedig köztudomásúak a drámairodalomra tett hatásai.²¹

Az *Érdy-kódexben* olvasható égi per alkalmas lett volna oktatási célokra, a Karthauzi Névtelen részéről is feltételezhetjük az ennek felismeréséhez szükséges irodalmi és elméleti tudatosságot. Felmerülhet tehát a tanítói szándék, ám ehhez olyan olvasókat is kell feltételeznünk, akik az alapvetően a latin nyelven alapuló tanulmányaik során anyanyelvi szövegeket is használtak. A „latinban kevésbé jártas ifjak” kifejezés miatt – úgy tűnik – joggal merülhet fel egy ilyen típusú célcsoport.²² A mű egészére nem jellemző a kifejezett didaktikus szándék, e helyen mégis mintha valami ilyesmi lenne kitapintható.

Practica, azaz dramatikus párbeszéd

Az egyes megszólalásokat megelőző latin terminusokon túl külön figyelmet érdemel a jelenet címe is. Tóth Péternek köszönhetően – aki az *Apostolok vetélkedése* című történet forrását kutatta – már nem idegen a régi magyar irodalomtörténettel foglalkozók számára a „practica” vagy „plática” kifejezés.²³ Tóth a Ferreri Vince nevéhez kötődő prédikációs iskola magyar nyomaira bukkant, mely iskola jellemzője, hogy művelői dramatikus jellegű elbeszéléseket iktatnak a szentbeszédbe, amelyeket „practicá”-nak vagy „platicá”-nak

---

18 NAGY 2002.

19 PINTÉR 2010, 421. Ezúton szeretném megköszönni Bartók István segítségét, aki megosztotta velem gondolatait az égi perrel kapcsolatban.

20 MEDGYESI 2009, 200.

21 TÓTH 2007, 189.

22 Ehhez ld. BARTÓK 2015, 43–62.

23 TÓTH 2001, 657–669.

neveznek. A „practica” szó Tóth szerint ezekben az esetekben dramatikus párbeszédet, sőt akár egyenesen drámát jelent. A Karthauzi Névtelen tehát e hagyomány ismeretéről és értő használatáról tesz bizonyosságot, amikor közvetlen forrásával, Temesvári Pelbárttal szemben a prédikációját záró jelenet elé feljegyzi a „practica more conclusionis” feliratot, melyet tehát úgy fordíthatnánk, hogy: practica (azaz dramatikus párbeszéd) befejezésképpen. Ilyenformán nem is annyira címnek, mint inkább a prédikációszerkesztés elméletében való jártasságra utaló, prédikációszerkesztői megjegyzésnek tekintendő. Az *Érdy-kódex* égi pere felveendő azon emlékek sorába, amelyek a Ferreri Vince-féle iskola magyarországi hatását bizonyítják.

Felmerülhetne esetleg az a feltételezés, hogy az égi perbe illesztett latin szakkifejezések is talán a Ferreri Vince-féle hagyományhoz kötődnek, ennek azonban semmilyen nyomára nem akadtunk. Ugyan Ferreri Vince prédikációgyűjteményében is szerepel az Úr színeváltozása kapcsán egy „practica” („Iam videamus practicam illius parlamenti...”), ám az ottani párbeszéd nem egyezik sem a Temesvári Pelbártnál, sem a Karthauzi Névtelennél olvashatóval, s latin paratextusok sem találhatók benne.²⁴ Temesvári Pelbárt forrását is fontos lenne azonosítani, már csak azért is, hogy megtudhassuk, nem a magyar kompilátor saját alkotásáról van-e szó: Ferreri Vince iskolájának követőiről ugyanis azt szokás feltételezni, hogy drámai jelenetük (részben) saját fantáziájuk terméke. Temesvári Pelbárt forrásai azonban többnyire feltáratlanok, sajnos e rész eredetét sem ismerjük.²⁵

---

24 VINCENTIUS FERRERIUS, 1485, *Sermones de tempore et de sanctis*, Cologne, [Heinrich Quentell], (*Sabbato ante reminiscere sermo*). A lehetséges források vizsgálatakor az interneten is hozzáférhető ősnymtatványokat vettem figyelembe. Eljárásomat talán igazolja az a feltételezés, miszerint Temesvári Pelbárt már inkább ősnymtatványokból, mint kéziratokból dolgozhatott.

25 A Temesvári Pelbárt által „historia devotá”-nak nevezett drámai betétek forráskutatása izgalmas eredményekkel kecsegtet: *Stellarium* című munkájának egy prófétajátéka például egy 15. században háromszor is megjelent, a *Disputatio Sanctae Trinitatis de redemptione generis humani* című könyvecske alapján készült. A nyomtatvány csupán ezt a rövid művet tartalmazza, így a ferences könyvtárban való valószínűsíthető megléte az efféle dramatizált játékok iránti kifejezett érdeklődésre utal. TÓTH 2008, 83–84.; MEDGYESI 2009, 207.

Mind Temesvári Pelbárt, mind a Karthauzi Névtelen hivatkozik égi perében Ludolphus de Saxoniára („secundum Ludolfum”; „ut dicit Ludolphus”). Bán Imre ez alapján azt feltételezi, hogy az égi per forrása az ő *Vita Christi*je lehetett.²⁶ A prédikációk összeállítóinak hivatkozásai azonban nem mindig helytállóak: ebben az esetben is – úgy tűnik – nem a megfelelő helyre irányítanak, Ludolphus az Úr színeváltozására írt beszédében ugyanis nem találjuk meg a jelenetet.²⁷ Temesvári Pelbárt a prédikáció égi pert megelőző részében egy helyütt a következőképpen hivatkozik Ludolphus munkájára: „secundum Ludolphum Carthusiensem liber *De meditatione vitae Christi*.” Ez alapján felmerülhet, hogy nem a *Vita Christi*, hanem a *Meditationes vitae Christi* című munkát kell a hivatkozás alatt értenünk. Az égi pert azonban itt sem találjuk.²⁸ Elképzelhető, hogy Ludolphus neve csak azért kötődött a jelenethez, mert az ő munkája is ehhez hasonló, apokrif jellegű történeteket tartalmaz, s így logikusnak tűnhetett a rá való hivatkozás.

Az ünnep magyar vonatkozása

Egyelőre tehát nem találjuk párhuzamát sem az Érdy-kódex paratextusainak, sem pedig az égi per két magyarországi variánsának. Ezen a ponton érdemes megjegyezni, hogy az ünnep, melynek prédikációjában a vizsgált jelenet szerepel, kifejezetten magyar vonatkozású: III. Callixtus pápa a nándorfehérvári győzelem emlékére tette az egyházban egyetemes-sé, Magyarországon az 1493. évi esztergomi zsinat óta parancsolt ünnep.²⁹ E magyar vonatkozásról Temesvári Pelbárt is megemlékezik prédikációjában,³⁰ az *Érdy-kóde*xben azonban nem kerül elő (a Karthauzi Névtelen csak a III. Callixtus által kihirdetett búcsút említi). A magyar vonatkozás

---

26 „Megjegyezhetjük, hogy Pelbárt többször, a Karthausi is egy ízben »Ludolffus«-ra, azaz Ludolphus de Saxoniára hivatkozik, a drámai játék nyilván az ő »Vita Christi«-je.” BÁN 1976, 116.

27 LUDOLPHUS DE SAXONIA 1478, secundae partis, cap. III (*De transfiguratione domini*).

28 [SANCTUS] BONAVENTURA, 1496, *Meditationes vitae Christi*, [Strassburg], [Johann Grüninger] capitulum XLI (*De transfiguratione domini in monte Thabor*).

29 BÁLINT 1977, 158–159.

30 „Sed postea anno Domini MCCCCLVI., cum foetidissimus Thurcus obsedisset exercitu validissimo castrum Nandor Alba dictum, ut exinde totam demoliretur Hungariam ac consequenter Christianitatem totam, cruciferis ex adverso resistentibus, Deus dedit victoriam Christianis, Thurcos turpiter effugato isto die transfigurationis.” PELBARTUS DE THEMESWAR 1502, sermo XLV (PA 045.E).

miatt elképzelhető, hogy az ünnepnek nagyobb jelentősége volt az országban, s esetleg valamilyen helyi szokás emlékét is őrizheti a két égi per szövege. E mellett szól egy későbbi adat is: egy ezekhez hasonló hagyományt őrző, 17. századi magyar nyelvű ének is, amely az *Emlékezzünk keresztyének az úr Krisztusról* kezdettel szerepel Petri András énekeskönyvében (1630–1631), illetve egy 1677 körüli, ma lappangó kötetben.³¹ A vers az Úr színeváltozása ünnepének eseményeit foglalja össze, ám nem az evangéliumi történet egyszerű összefoglalása, hanem – a két égi perhez hasonlóan – Mózes és Illés is megszólal benne.

„Azon közbe megh ielenek az zent Illies propheta,
Uele egyetemben megh ielenek az Mojses propheta,
Kiknek zent beszede az Jesus Christussal ekkeppen kezdetek el.

Halat adunk neked, Jesus Christus, hogy ez világra iöttel,
Bűnösöknek uáltságára az Istentől küldettel,
Elseö szyleink esetekert emberseget uöttel fel.”

Holl Béla a vers jegyzetében közli Temesvári Pelbárt égi perének szövegét, az *Érdy-kódex*beli változatról azonban nem szól. Véleménye szerint az ének szerzője a prédikációs gyűjteményekben divatos párbeszédes megelevenítés (vagyis „*historia devota*”) mintája alapján dolgozott. E párbeszédes devóciós ének is bizonyítja az Úr színeváltozásához kötődő fikatív jelenet magyarországi elterjedtségét.

A tanulmányban bemutatott égi per jól példázza, hogy a – sok szempontból egyébként túl bőségesnek tekintett – Kardos Tibor-féle gyűjtemény nem eléggé kiterjedt, ha a középkori dráma lenyomatainak kutatására szeretnénk felhasználni. Érdemes lenne tehát Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát prédikációiból szisztematikusan összegyűjteni a drámai prédikációkat és a drámai jellegű betéteket („*historia devota*”-kat), illetve a nyelvemlékkódexek ezekhez kapcsolódó és ezektől független,

---

31 HOLL 1974, 161–162, 573–575. Köszönöm Tóth Péternek, hogy felhívta figyelmemet erre a párhuzamra.

a korabeli dráma esetleges nyomát őrző részleteit.³² A magyarországi drámakutatás nagy lépéseket tett a középkori drámai előzmények tisztázásában (ld. például Tóth Péter alapos és világos összefoglalóját),³³ de egy teljességre törekvő, összefoglaló munkának és szövegközlésnek még továbbra is híján vagyunk: a későbbi korokkal foglalkozó drámakutatók joggal szorgalmazzák a 16–17. századi anyag drámaelméleti szempontok szerint megrostált újrakiadását.³⁴

---

32 Az *Érdy-kódex* kapcsán megemlítendő még a Nagyboldogasszony ünnepére írt prédikáció, mely Szűz Mária halálának apokrif iratokon alapuló történetét tartalmazza (VOLF 1876b, 218), és párhuzama Temesvári Pelbártnál is megtalálható („per simplicem historicae narrationis modum”). [PELBARTUS DE THEMESWAR] [c.1497/1500], liber X, pars I, articulus III. <http://sermones.elte.hu/pelbart/index.php?file=st/st100103> (2016. 01. 24.). Ehhez ld. még: MEDGYESY 2009, 313.

33 TÓTH 2007, 180–194.

34 CZIBULA–DEMETER–PINTÉR 2012, 505–517. A nyelvelékkódexek drámakutatás szempontjából érdekes szöveghelyeinek vizsgálatához talán segítséget jelenthet az ELTE Régi Magyar Irodalom Tanszékén készülő *Régi Magyar Exemplumadatbázis*, amely (műfajtipológiai szempontjának köszönhetően) gyűjti a drámai jellegű exemplumokat is (ld.: RMEEx 0018a: *Bod-kódex* 13–15, Miképpen a Test és a Lélek, a Bűnök és a Jóságok is összecsapnak allegorikus alakok képében). <http://sermones.elte.hu/exemplumadatbázis/> (2016. 01. 23.)

Függelék³⁵

<i>Érdy-kódex 461b–462b</i>	PELBARTUS DE THEMESWAR, <i>Sermones Pomerii de sanctis,</i> <i>Pars aestivalis, Sermo XLV. (PA</i> 045H)
<p>Harmad tanulságunk lészen ez mai szent ünnepnek méltóságából, miért szerelmes atyámfiai, halljuk az szent evangéliumból, hogy nemcsak az ő szerelmes tanítványi jelen voltanak Krisztus Jézussal ő szent színe változásában, de még Szent Mózes és Illés próféták is jelennen voltanak, és mind az dicsőséges Szentháromság. Példa: úgy mind emberek között szokott tanácsot tartani valami nagy dologról, azonképpen itt is gondolhatjuk lett lenni. Mert bizonyával nagy dolog vala emberi nemnek üdvözülni. Nagy dolog vala Isten fiának halált szenvedni. Nagy dolog vala Istennek és halandó embernek egygyé lenni. Nagy dolog vala az örök életnek meghalni és az halálnak meghalni avagy az halálnak megéledni. Annakokáért nagy összes tanácsosoknak, nagy bölcs uraknak és hatalmas fejedelmeknek kell vala gyűlniük ilyen nagy egybe kötelezett dolgoknak megfejtésére és eligazítására.</p>	<p>Circa tertium de historia devota. Ex quo secundum sacrum evangelium pro conclusione habetur verissima, quod in ista transfiguratione Moyses et Elias loquebantur cum Christo de excessu passionis et mysterio humanae redemptionis. Idcirco pro simpliciorum devotione secundum humanae imaginationis modum solet a devotis describi de hoc historia devota. Nec hoc reprehensibile censeatur, quoniam legimus magnos sanctos doctores historiali modo texuisse consilia et aliticationes inter Misericordiam et Veritatem, Iustitiam et Pacem, quomodo scilicet genus humanum deberet redimi, ut claret de Bernardo in sermone „Ut inhabitet”, et de Innocentio in sermone de passione, et aliis plurimis.</p>

35 Az *Érdy-kódex*ből közölt szövegrész a saját, modernizált helyesírású átírásom (ld. még: VOLF 1876b, 182–184.; BÁLINT 1977, 158–159.). Temesvári Pelbárt beszédének részletét az internetes kritikai kiadás alapján közlöm. <http://sermones.elte.hu/pelbart/index.php?file=pa/pa045> (2016. 01. 10.)

<p>Lőn pedig ez nagy székhely, nagy udvar az nagy magas Tábornak hegyén, kiről Szent Dávid emlékezik az Zsoltár könyvben, Ps. Tábor és Hermon hegyei örülének Úristen az te szent nevedben, holott az te nagy dicsőséged megmutattaték, holott is hihetjük, hogy az mennyei dicsőséges szent angyalok jelenen voltak; az három szent tanítványok pedig minden rendbeli szenteknek képükben, tudnia illik apostoloknak, mártíroknak, konfessoroknak, szüzeknek és tiszta életet viselőknak képükben; Mózes és Illés meg azonképpen ez világ kezdetitől fogva mennyi pátriárkák, próféták és istenfélő, jó életű népek voltak, mind azoknak képükben. És ezenképpen mind mennyeiek és ez világiak ott az nagy tanácsban és dicsőségnek jelenetiben jelenen voltak.</p>	<p>Ad propositum ergo imaginari possumus secundum modum humanum, quod Deus Pater volens redimere hominem, cum iam miserat Filium in mundum, appropinquante eius passione voluit tractare de hoc cum Filio suo et Spiritu Sancto ac quibusdam electis suis, et hoc in monte Thabor, quia praedixerat Ps. dicens: Thabor et Hermon in nomine – inquit – exsultabunt, scilicet pro gloria Christi, quae ibi praemonstrata est. Die ergo statuta adduxit Deus Moysen legislatorem de limbo, et Eliam de Paradiso, qui fuit eximius prophetarum, et de terris tres a Christo voluit assumi. Petrum pro matrimonialibus, Iohannem pro virginibus et Iacobum pro continentibus viduis, ut omnium salutem velle se ostenderet. De caelis autem licet Scriptura non dicat, tamen veri simile est affuisse angelos in adductione Eliae et Moysi ministrantes, et Sanctae Trinitati assistentes, et praecipue Gabrielem, qui a principio fuit minister incarnationis,</p>
<p>Practica more conclusionis</p>	
<p>Elkezdvén azért az nagy törvénytételt mondá mindennek előtte Atya mindenható Úristen az ő szent fiának.</p>	<p>ergo in monte illo constitutis his pie contemplari possumus, quomodo Deus Pater proposuit Filio dicens:</p>

Actus	
<p>Én szerelmes Fiam, tudod-e azt, hogy az nagy szent szeretetből, ki végzetlen miköztünk vagyon, bocsáttalak el én tégedet az halandó testben, hogy emberi nemet megváltanád? Azért légy kész immáran mindenekre, kik írván vannak terólad az próféták által kezdettől fogva.</p>	<p>„Carissime fili, en pro charitate nimia misi te in carnem mortalem ad redimendum hominem, esto ergo paratus pati omnia, quae scripserunt prophetae.”</p>
Responsio	
<p>Felele Úr Jézus Krisztus: Én mennyei szent Atyám! Nem úgy mint én akarom, de mint te (Math. XXVI.)! Demaga panaszt tehetek ez világiak ellen, mert engem nem hisznek te fiadnak lenni és nem veszik az én csodatételimnek bizony tanulságit, de ördögének alítják és azon keménységben maradnak meg.</p>	<p>At Iesus: „Mi pater, non sicut ego volo, sed sicut tu. (Matth. XXVI.) Verumtamen conqueri possum contra mundum, quia me negant Filium Dei, nec recipiunt miraculorum testimonia Iudaei, sed daemonio attribuunt, infirmos curo, mortuos suscito, daemniacos libero, poenas aeternas malis propono, et vitam aeternam bonis promitto, et tamen in duritia cordis perseverant.”</p>
Probatio	
<p>Mondá őneki Atya Úristen: Én szerelmes fiam! Mind jól látom és jól tudom. De járj el te az szent engedelmességben! Lészen őnekik az ő keménységük és minden maguk mentésük önnönmaguk ellen bizonyágul örök kárhozatra.</p>	

Attestatio sanctorum	
<p>Ottan előve állának Szent Mózes és Illés imádván urunk Jézust. Mondának (secundum Ludolfum) először hálát adván öneki az ő ezvilágra jövéséről: Ó, Atya úristennek szerető szent fia! Jóllehet felette keserülünk rajtad, hogy meg kell fogatnod, ostromoztatnod és az keresztfán szörnyű halált szenvedned, de miért irgalmas istenünk vagy, emlékezzél meg mirőlünk az te kegyes kellemetesség szerént! Emlékezzél meg az te szerelmes híveidről, Ábrahámról, Izsákról és Jákobról, mind ő maradékival, kiknek temagadra esküdtél! Jelentsed meg azért minékünk az te nagy irgalmas voltodat!</p>	<p>Tunc Moyses et Elias coram omnibus adorantes Christum et gratias agentes de adventu eius, ut dicit Ludolphus, dicunt: „O Fili Dei Iesu, compatimur quidem tibi, quod debes flagellari, crucifigi et mortem pati, sed tu misericors Deus, memento nostri in beneplacito tuo. Recordare Abraham, Isaac et Israel, servorum tuorum, David, et omnium prophetarum, quibus iureiurando redemptionem promisisti, ostende nobis, Domine, misericordiam tuam.”</p>
Responsio	
<p>Azt hallván úr Jézus Krisztus mondá: Én mennyei szent Atyám! Dicsőíts meg engemet azon dicsőséggel, kit tartok vala, minekelőtte ez világ lenne. Jóllehet az lélek kész reá, de az test gyarló. Íme hol vagon mindenre, kik tenéked kellemetesek, készen ajánlom önnönmagamat az szerelmes halálra, lelkeknek üdvösségükért.</p>	<p>Tunc Iesus ait: „Clarifica me, Pater, claritate, quam habui, antequam mundus fieret. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. En ego, quae tibi placita sunt, facio semper, scilicet offerens me paratum mori ex charitate pro animarum redemptione.”</p>

Azonnal azért kiötleték az isteni fényesség az ő szent testére is, és szép vala, mint az fényes Nap az szent evangéliumnak bizonyosága szerént. Azt látván Szent Péter mondá azonnal, mint immáron meghallottuk [ti. a prédikáció elején található evangéliumi részletben], és fényes köd bebámolván őket Atyának szózatja is meghallatták, mennydörgő képpen. Hogy azt hallották volna az szent tanítványok, Péter, János és Jakab, ottan lehullának arcul az földre. Azonközben Szent Mózes szent búcsút vevén elmenének dolgukra, és nagy örömet mondának ő atyjuk fiainak, Szent Gábiel arkangyal az mennyei szent angyaloknak is, kik ott nem valának. És azonképpen mennyekben, paradicsomban és limbuszban nagy öröm, vigasság lőn ez mai szent napon. Azonközben úr Jézus járula az ő tanítványihoz, kik lehullottanak vala, és illetvén őket mondá: Keljete fel, ne akarjatok félni! És mikoron felnyiták volna szemüket, látták hát, csak Jézus önnönmagának vagon. És leszállván velük az hegyről megparancsolá, hogy senkinek ne mondanák az látást, míg embernek ő fia fel nem támadna halottaiból. És az szent tanítványok titkon tarták önnönmagukban, míg az áldott úr Jézus Krisztus mennyek szent országába felmene ő szent atyjának édes jobbára, kit minekünk engedjen megláthatnunk itt szent malasztjának miatta és holtunk után színről színre. Amen.

Mox ergo resplendivit facies eius. Quod Petrus videns inebriatus spiritu dixit ad Iesum: „Domine, bonum est nos hic esse, scilicet perpetuo.” Adhuc loquente Petro ecce nubes lucida obumbravit eos, in qua apparuit Spiritus Sanctus. Et ecce vox Dei Patris de nube sonitu quasi tonitruum dicens: „Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.” Lyra: id est in quo beneplacitum Dei complebitur de redemptione mundi, ipsum audite, scilicet oboediendo fidei. Haec audientes discipuli et non potentes sufferre maiestatem divinae vocis ceciderunt in faciem. Interim Moyses et Elias recesserunt ad loca sua, et gaudia nuncians Elias ad Enoch dixit: „Laetatus sum in his, quae dicta sunt mihi, in domum etc.” Moyses in limbo ait patribus: „In convertendo Dominus captivitatem etc.” Gabriel in caelo dixit: „Ecce nunc benedicite Dominum.” Tandem Iesus tetigit discipulos dicens: „Surgite, nolite timere.” Et levantes oculos viderunt solum Iesum, qui descendentibus illis tunc praecepit dicens: „Nemini dixeritis visionem etc.”, subiungens genus, quod passurus esset, quod dicit: „O carissimi discipuli, ecce vidistis meam faciem gloriosam, sed in proximo videbitis alapizatam, consputam, cruentatam”, et cetera dilata. Rogemus ergo Christum, ut per suam passionem salvet nos.

**„Practica More Conclusionis”
A Celestial Trial and its Functions in the Codex Érdy**

This paper presents a less known part of the Codex Érdy (National Széchényi Library, MNy 9, 461b–462b): a celestial trial inserted into the sermon written for the transfiguration of Jesus on the mount. Despite of its dramatic features it hasn't been examined by the Hungarian drama researchers so far. The participants of the tribunal scene are: God, Jesus, Moses, Elias, Peter, Jacob, John and the angels. The source of the Hungarian text was the work of the Hungarian observant Franciscan preacher, Pelbartus de Themesvar (*Pomerium de sanctis*, pars aestivalis, sermo XLV.). The main difference between the Hungarian and the Latin texts is that the Hungarian compiler added a title to the celestial trial and inserted a few Latin paratexts next to the dialogues („Practica more conclusionis”; „Actus”, „Responsio”, „Probatio”, „Attestatio sanctorum”). We can assume that these insertions—because of their rhetorical connotations—might have pedagogical aims: as the codex was addressed for juveniles, too; while the word “practica” in the title links the texts to the school of Vincent Ferrer. The celebrations of the transfiguration is connected to the Hungarian history: the Church commemorates the victory at Belgrade over the Turks. This Hungarian concern may explain why this celestial trial was so spread in the country (we can detect its trace even from a poem from the 17th century): it might have been played as a drama, too.